

In de synagoge te Nazareth

De Geest des Heren is op Mij, daarom heeft Hij mij gezalfd om aan de armen het Evangelie te brengen.

Lukas 4 vers 16 – 19

In deze geschiedenis is het nog de tijd van de *epifanie*, d.w.z. het is de tijd van het feest van de doop en de manifestatie van Jezus als de Christus. Van de doop geldt dat deze gepaard ging met de uitstorting van de Heilige Geest en met de bekendmaking van wie Jezus is: *Gij zijt mijn geliefde Zoon*.

Vanaf die tijd treedt Jezus naar voren als de door de Geest gedoopte, die de gave, de *araboon*, gekregen heeft van het Koninkrijk. We kunnen ons er nauwelijks een voorstelling van maken wat dit met Hem gedaan heeft, maar het is merkbaar in zijn spreken, in zijn denken, in de wijze waarop Hij kijkt. Je leest soms van mensen die een diepe indruk maken op anderen. Zo ging ooit het verhaal van Tony Blair dat men na een eerste ontmoeting in Nederland vol lof was over zijn persoon. Het had iets betoverends. Als dat al kan door iets wat natuur en wereld is, een bepaald charisma die een persoon eigen is, wat moet er dan niet van Christus uitgegaan zijn? Een Frans auteur zegt: zijn manier van doen had iets van een hemelse werkelijkheid. In de schilderkunst heeft men wel geprobeerd dit uit te beelden met een aureool.

Zo gaat Hij rond en komt in de synagogen. En daar vragen ze Hem: gaat U nu de Schriften eens uitleggen. Dat gebeurde ook in Nazareth.

Men verwachtte iets bijzonders! Als hij het spreekgestoelte is opgegaan, leest Hij een van de meest eschatologische en apocalyptische teksten, Jesaja 61: *De Geest des Heren is op Mij, daarom, dat Hij Mij gezalfd heeft, om aan armen het evangelie te brengen ...* Op een bepaald moment breekt Hij af. Dat doet Hij voordat Hij toe is aan het gedeelte van dit hoofdstuk, waarin het gaat over het oordeel. Dat is opvallend en daarin onderscheidt Hij zich van Johannes de Doper, die het accent legt op de dreiging: *Adderengebroid*, fulmineert hij tegen de farizeeërs en tegen de schare zegt hij: *Reeds ligt de bijl aan de wortel van de boom*.

Nu is het zo dat Jezus zich nooit van Johannes heeft gedistantieerd. Hij heeft hem in zijn waarde gelaten, zo zelfs dat Hij niet publiekelijk optreedt zolang Johannes predikt. Wanneer Johannes aan het einde van zijn roeping gekomen is, laat Jezus zich dopen. Dan begint zijn openbare optreden. En dan is het toch veelzeggend dat Hij een ander accent legt dan Johannes. Jezus legt de volle nadruk op de macht van de genade. Dat valt uit zijn preek in Nazareth zondermeer op te maken.

Johannes is dus een wegbereider geweest. Dat is het positieve aan zijn prediking en doop. Maar Johannes predikte: eerst moet je door de

Inhoud

Meditatie Dr. W. Aalders/Dr. H. Klink	17
Conservatieve denkers (I) Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage	18
Kohlbrugge en het Oude Testament (II, slot) Ds. L.J. Geluk, Rotterdam	19
'Laatste Achterberg' in Langbroek begraven Dr. B.J. Spruyt, Gouda	21
Zorgen over het Midden-Oosten Dr. H. Klink, Hoornaar	23
Een belijdende nieuwtestamentische theologie Dr. P. de Vries, Waarder	23

Woord van J.H. Gunning (1829 – 1905)

Het geloof is niet het aannemen van deze of gene stelling van het verstand, maar de vereniging van het hart met de liefde van God. Daartoe is Jezus Christus de enige Middelaar. Buiten Hem kan ik wel voor waar houden dat er een God is, maar alleen door Christus kan ik verzekerd zijn dat Hij mijn deel is.

verootmoediging en het oordeel heen en pas na het oordeel zul je de genade ontvangen. Johannes stelt de zegen onder het voorbehoud dat men eerst het oordeel moet aanvaarden. Christus doet het anders: Hij komt niet met het oordeel. Christus *ondergaat* dit oordeel in zijn doop en kruis, in zijn liefde voor het volk. Hij zegt de genade toe. Hij doet dat op grond van zijn hogepriesterlijke werk, dat Hij bij de doop op zich genomen heeft. Hij gaat in zijn hele optreden uit van dat hogepriesterlijke werk, waarvan Hij de gaven al volop met zich mee draagt. Dat zal Hij blijven doen, zijn hele verdere leven, tot aan de volledige vervulling ervan aan het kruis. De doop grijpt als het ware vooruit op zijn kruisdood en beeldt die uit en dan is hetgeen Hij in de doop ontvangt, een vooruitgrijpen op de opstanding. Het is dus opstandingsheerlijkheid die Hij hier al heeft.

Het priesterlijke karakter van Jezus gaat samen met een koninklijk karakter. Niet voor niets volgt bij Lukas na de doop het hele geslachtsregister met David als middelpunt. En de tekst waarmee de Vader Hem bij de doop toespreekt (*Gij zijt mijn geliefde Zoon, in wie Ik mijn welbehagen heb*) komt uit Psalm 2, een van de belangrijkste koningspsalmen. Dat alles wil zeggen dat Jezus voor het volk uitgaat als Koning en als Priester. En straks in de prediking ook als Profeet. Zo gaat Hij op die heilsweg van kruis, opstanding en hemelvaart. En dat is het heel bijzondere: Hij doet het werk dat Johannes van het volk eist, plaatsvervangend. Jezus doet dat in zijn persoon als koningsgestalte, als Knecht van God. Hij doet dat voor het volk en vraagt alleen maar aan het volk om dat gelovig zich toe te eigenen.

Dr. W. Aalders/ dr. H. Klink

Conservatieve denkers (I)

Onder de paradoxaal klinkende titel "Conservatieve vooruitgang" verscheen vorig jaar een boek over een twintigtal belangrijke Europese en Amerikaanse denkers van de twintigste eeuw, die bij alle onderlinge verschillen, ook in levensbeschouwelijk opzicht, één ding gemeen hadden/hebben, namelijk een conservatieve denkwijze. Aan drie Nederlanders wordt in dit boek aandacht gegeven en omdat één van deze drie dr. W. Aalders is, is dit artikel aan hem en aan dit onderwerp gewijd.

Wat is "conservatisme"?

Over het begrip *conservatisme* bestaat nog altijd veel verwarring. Soms wordt een conservatief beschouwd als iemand die tegen alle verandering is, of terug wil in

de tijd. Conservatief zou het tegenovergestelde zijn van progressief. Dit is echter een misvatting. De term staat niet tegenover progressief, maar tegenover *revolutionair*, aldus de redacteurs van het bovengenoemde boek in een "ten geleide". Het conservatisme is allereerst een keuze voor een bepaalde methode van voortgaan in de tijd (van progressie): stapje voor stapje, niet met grote sprongen. Met andere woorden: geleidelijke, géén abrupte of radicale veranderingen.

Toch gaat het niet alleen om een bepaalde wijze van verandering, maar ook om de inhoud. Conservatieven kijken kritisch naar de grote ontwikkeling van de laatste eeuwen: de overgang van de premoderne naar de moderne tijd. Met de doorbraak van de moderne tijd, gesymboliseerd door de Franse Revolutie, maakte de aristocratische samenleving plaats voor een democratische, vond een verschuiving plaats van platteland naar grote stad, en werden de agrarische economie en ambachtelijke productie verdrongen door de industrie. De statische maatschappij werd dynamisch, het individu maakte zich vrij van zijn omgeving, van zijn afkomst, zelfs van zijn geschiedenis.

Liberalisme en socialisme kwamen op, twee politieke ideologieën die vrijheid, respectievelijk gelijkheid tot hoogste waarden verheffen. Zowel liberalen als socialisten, hoe verschillend ook, hebben als voorname uitgangspunt dat voor het bereiken van een goede maatschappij een goed politiek systeem voldoende is. Hun oplossingen zijn gericht op de samenleving, niet op de mens zelf. Hierin verschilt hun zienswijze fundamenteel met die van conservatieve denkers.

Colofon

Ecclesia, voorheen "Kerkblaadje", is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 24,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

Zij leggen juist de nadruk op het innerlijke leven als test voor een gezonde maatschappij. De essentie van het leven kan nooit radicaal veranderen. Daarom hebben conservatieven ook een andere, meer respectvolle kijk op vroegere tradities en gebruiken. Voor liberalen en socialisten zijn deze van weinig of geen waarde meer. Maar volgens de conservatieve opvatting waren de premoderne tradities gericht op (en geschapen door) in wezen dezelfde mens. Al is de materiële situatie voor verreweg de meeste mensen enorm veel verbeterd, dit wil nog niet zeggen dat zij er in immaterieel opzicht fundamenteel beter aan toe zijn. In tegenstelling tot liberalen en socialisten, die een optimistisch mensbeeld hebben, zijn conservatieven overtuigd van de beperktheid van de mens. De les van het verleden met zijn talloze menselijke mislukkingen maakt hen sceptisch ten aanzien van radicale hervormingsplannen. De waarden van vrijheid en gelijkheid vinden zij zeker niet onbelangrijk, maar onvoldoende als het gaat om de wezenlijke vragen van het politieke en maatschappelijke leven. Veel nadruk leggen zij op de verantwoordelijkheid van de mens. De staat, die gelijkheid en de markt, die vrijheid moet brengen, dienen te worden aangevuld met cultuur. Daartoe behoren bijvoorbeeld ook zorg en verantwoordelijkheid voor de naaste omgeving, behoud van de menselijke maat in de (op grootschaligheid gerichte) geïndustrialiseerde samenleving, alsmede bescherming van het milieu.

Binnen het conservatisme is een drietal deelstromingen te onderscheiden. Het *sceptisch conservatisme* is huiverig voor snelle hervormingen en afkerig van utopische en ideologische veranderingswoede, vooral als die van overheidswege wordt gestuurd. Een andere stroming, het *classicistisch conservatisme*, richt de aandacht op het waarden- en moraalsysteem van de klassieke en christelijke denkers. Zij stelt de deugdenleer en/of het natuurrecht centraal, wijst op het belang van het gezag voor het functioneren van een samenleving, en pleit voor een universele moraal. De derde stroming, het *romantisch conservatisme*, legt de nadruk op het natuurlijke levensritme vóór de industrialisatie, op

kleinschaligheid en het platteland. Voor deze conservatieven is de "nostalgie", het terugverlangen naar een verloren thuis en het daarmee samenhangende gevoel van ontheemding, kenmerkend voor de gemoedstoestand van mensen in de moderne tijd.

Gemêleerd gezelschap

De conservatieve denkers van de twintigste eeuw vormen een gemêleerd gezelschap: filosofen, historici, economen, een veelzijdig publicist als C.S. Lewis en een dichter als T.S. Eliot. Sommigen waren voornamelijk actief in de academische wereld, anderen ijverden ook voor de toepassing van hun ideeën. Nicolai Hartmann (1882-1950), die vanaf 1931 tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in Berlijn de prestigieuze leerstoel in de filosofie bezette, hield zich ver van politiek en politieke filosofie. Voor de nazi's was zijn werk te abstract om gevaarlijk te zijn en ze legden hem dan ook geen strobreed in de weg. Hij liet zich ook niet met hen in. Zijn tijdgenoot, de Spaanse filosoof José Ortega y Gasset (1883-1955) streefde er juist naar, een breed publiek te bereiken en concrete veranderingen teweeg te brengen; hij was zelf politiek actief. Ortega werd vooral bekend door zijn boek over de opstand van de massamens (1930), in Nederlandse vertaling verschenen onder de titel *De opstand der horden*. Hierin waarschuwde hij niet alleen voor fascisme en communisme, maar ook voor de tendens in moderne democratieën om te ontsporen tot een "hyperdemocratie", een "dictatuur van de meerderheid". Ook in ons land kreeg hij bijval, onder anderen van de bekende historicus Johan Huizinga (1872-1945), die Ortega's filosofie aanmerkte als een baken in de storm van bewogen tijden. Zelf vestigde Huizinga publiekelijk zijn naam als cultuurcriticus met zijn boek *In de schaduwen van morgen*, een diagnose van het geestelijk lijden van onze tijd, verschenen in 1935 en in 1939 al in acht talen vertaald. De openingszin is talloze malen geciteerd: "Wij leven in een bezeten wereld, en wij weten het."

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Kohlbrugge en het Oude Testament (II, slot)

Das Wort ward Fleisch

Das Wort ward Fleisch (de "Overdenking van het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheüs") heeft een wat ingewikkelde ontstaansgeschiedenis. De sporen ervan gaan terug tot 1833, terwijl in 1842 een gedeelte van deze "Overdenking" in druk verscheen. Een volledige editie zag in 1860 het licht. Kohlbrugge

tekent met groot inlevingsvermogen de diepe weg die de Christus vanaf Abraham (!) is gegaan. Het is een en al lofprijzing op Gods genade, die niet dankzij mensen, maar ondanks mensen en hun dwaasheden en zonden onweerstandelijk en soeverein haar weg gaat. Het gaat hem steeds om "Christus, die komt, om in onze ziel en op de diepste grond van onze verlorenheid woning te

maken, waar Hij in nog groter diepte ligt dan wij, *om onzentwil*, om ons uit onze diepte op te halen.”

Wie (weer) geroepen wordt het Adventsevangelie te prediken, doet er goed aan dit geschrift opnieuw of voor het eerst te lezen. Het zal de prediking zeer verrijken en verdiepen, als men eerst stil is geworden en zich heeft laten aanspreken door deze Schriftgeleerde, beter, door de Schrift zelf.

Die Stiftshütte und ihre Geräte

Die *Stiftshütte* und ihre *Geräte* (“De Tabernakel en zijne gereedschappen”) is een bundel preken, die in de jaren 1857 tot 1859 zijn gehouden. Het zijn 28 preken (“leerredenen”) die 1882, dus postuum zijn verschenen. Van de hand van Kohlbrugge waren “weinige korte en onvolledige aantekeningen aanwezig”, maar de preken werden “gedurende de voordracht door een zijner toehoorders opgeteekend en later in dezen vorm door Dr. K. zelve doorgezien.” Een Nederlandse vertaling verscheen in 1884.

In de uitlegging en toepassing van de opbouw van de tabernakel en de voorwerpen die daarin gevonden werden, de gordijnen, het voorhangsel, de ark, het verzoendeksel, de cherubim, de kandelaar, het brandofferaltaar toont Kohlbrugge zich een groot allegorist. Hij gaat in zijn allegorese heel ver. Over de behandelde Schriftgedeelten heeft hij steeds heel goed nagedacht, maar wij zullen het meeste ervan toch niet kunnen meemaken. Dat neemt niet weg dat ook in deze preken verre perspectieven zijn op Gods onmetelijke genade en de onuitputtelijke rijkdom van Christus. De basis waarop dit echter steunt zullen wij evenwel doorgaans te wankel vinden.

Wozu das Alte Testament?

Ten slotte willen wij aandacht geven aan het al genoemde *Wozu das Alte Testament?* (“Waartoe het Oude Testament?”) Dat doen we wat uitgebreider, omdat Kohlbrugge hier specifiek ingaat op de betekenis van het Oude Testament voor de Kerk van alle tijden. Het is wel aan te nemen dat hij in zijn achttien ‘stille’ jaren in Utrecht aan dit boekje gewerkt heeft. Hij sloot het in april 1846 af. Hij verbleef toen in het kuuroord Godesberg, dat wel baden had, maar het toen nog zonder “Bad” moest doen. Die fel begeerde ‘titel’ kwam er eerst in 1925 bij. Met zijn gezin was hij daarheen gereisd om beterschap te zoeken voor zijn minder goede gezondheidstoestand. Daar in Godesberg aan de Rijn werden de banden met de vrienden uit het Wuppertal hernieuwd en vonden de gesprekken plaats die zouden leiden tot Kohlbrugge’s verhuizing naar Elberfeld en het predikantschap aldaar.

Het kwam in het begin van dit artikel al naar voren:

Kohlbrugge hield niet van de aanduiding ‘het Oude Testament’. Hij spreekt over het *zogenaamde* “Oude Testament” en het *zogenaamde* “Nieuwe Testament.”

In latere geschriften heeft hij dit “zogenaamd” niet volgehouden, maar het geeft wel exact zijn mening tot aan het einde van zijn leven weer. Die twee delen van de Bijbel vormen een onlosmakelijke eenheid. Zij zijn de prediking van de woorden en daden van een en dezelfde God, zij zijn beide vol van Christus, de *Christus incarnandus* en de *Christus incarnatus*. Fel verzet Kohlbrugge zich tegen de gedachte dat het Oude Testament een “Judenbuch” zou zijn. Hij gebruikt dit woord letterlijk en hij gaat in tegen de Schriftkritiek van zijn dagen, die hij beschouwt als een “Ungethüm von Gelehrsamkeit, womit man diese Schriften zergliedert und zerstückelt” (S. 67). Kohlbrugge noemt niet één keer de naam van een theoloog die hij bestrijdt, maar hij geeft er blijk van goed op de hoogte te zijn. Hij constateert hun “opgeblazenheid” (S. 134), waarmee zij allerlei dingen uitkramen en “eeuwige waarheid” aan het twijfelen brengen. Evenals in zijn dissertatie gaat hij in tegen de stroom, de mode van zijn dagen wanneer hij het opneemt voor de eenheid van de heilige Schrift.

Het boekje is als volgt opgebouwd:

Het opent na een kort woord vooraf, met een uitgebreide inleiding. Het *Leitmotiv* hierin is het woord uit Handelingen 17 vers 11: De Joden in Berea “waren edeler dan die te Thessalonica waren, als die het Woord ontvingen met alle toegenegenheid, onderzoekende dagelijks de Schriften of deze dingen alzo waren.” Hierin beklemtoont Kohlbrugge dat de Joden in Berea geen andere Bijbel hadden dan het Oude Testament, waarbij hij ook op de Septuaginta wijst. Deze Joden vonden in het Oude Testament hetzelfde Evangelie dat zij van Paulus en Silas hoorden – is dat niet, roept Kohlbrugge uit, “tot schande voor onze christelijke tijd die van deze boeken niets meer weten wil! Dan volgt het eerste hoofdstuk, waarin Kohlbrugge nagaat wat de “boeken van Mozes en de profeten” aangaande de Messias aankondigen. In het tweede hoofdstuk werkt hij uit wat de gelovigen in het Nieuwe Testament aangaande Jezus als de Messias beleden hebben. In het derde hoofdstuk in Berelis dat Wemte voor(Evanstzes en

vige onderwerp biedt en daarna gaat hij dit na in de apostolische brieven en het boek Openbaring.

In elk hoofdstuk geeft hij puntsgewijs samenvattingen van de conclusies waartoe zijn luisteren naar de Schriften hem hebben gebracht. En het is steeds weer één rode draad die door het hele onderzoek loopt: voor Jezus en de apostelen waren de Schriften van het "Oude Testament" voluit gezaghebbend en de apostelen hebben deze onvoorwaardelijk uitgelegd en verstaan van Jezus en zij predikten geen ander Evangelie, geen andere Christus dan het geschreven Woord van Mozes en de profeten hun "vorzeichnete." Wijzen ook niet – zo kunnen wij er tegenwoordig aan toevoegen – de meer dan 3.000 verwijzingen naar Schriftplaatsen uit het Oude Testament in de Griekse uitgave van het Nieuwe Testament van Nestle-Aland niet in dezelfde richting?

Kohlbrugge is ervan overtuigd dat hij niet verwachten kan met dit geschrift "de moderne geleerdheid" te

bevredigen, maar hij hoopt bereikt te hebben dat ieder "denkend gemoed" de overtuiging is toegedaan, dat de boeken van Mozes en de profeten evenmin een "oud" Testament zijn als de boeken van de evangelisten en apostelen en dat juist deze geschriften voor de Here Jezus, voor zijn apostelen en voor de eerste christelijke gemeenten de enige Bijbel en gezaghebbende autoriteit waren, de heilige Schrift waaruit zij het Evangelie van het Koninkrijk van God hebben verkondigd.

Tot slot. Kohlbrugge's visie overstijgt het schema van al dan niet aanhanger van de "vervangings-theologie" te zijn. Speciale toekomst voor de Joden in een eigen staat heeft hij niet voorzien. Het ging hem erom Christus te prediken, Christus zoals hij Hem komende vond in Mozes en de profeten, Christus zoals hij in het getuigenis van evangelisten en apostelen de Gekomene is. Gekomen tot heil voor ieder die gelooft, hetzij Jood, hetzij heiden. L.J. Geluk, Rotterdam

'Laatste Achterberg' in Langbroek begraven

In Langbroek, een dorp onder Doorn, heb ik maandagmiddag 31 januari de begrafenis bijgewoond van een man die ik, helaas, nooit heb ontmoet. Zijn naam was Hendrik (Henk) Achterberg, de jongste broer van de dichter Gerrit Achterberg. Hij werd bijna 94 jaar oud en was de laatste nog levende uit het gezin van negen kinderen dat woonde in een boerderij waarvan Gerrit Achterberg schreef dat de godsdienst er zwaar tegen de hanebalken hing. Die boerderij heet *Klein Jagersteyn* en staat aan de Langbroekerdijk, misschien een kilometer verwijderd van de Hervormde dorpskerk waar de Achterbergen kerkten en waar de rouwdienst die middag plaats heeft gehad. Op het kerkhof achter de kerk is hij begraven, net als zijn ouders, twee van zijn kinderen en zoveel familieleden meer, al generaties lang.

Langbroek en de Achterbergen zijn nauw aan elkaar verbonden, al eeuwen. Maar de herinnering aan Gerrit Achterberg ligt er tot op de dag van vandaag gevoelig. Gerrit schoot in december 1937, hij was toen 32 jaar oud, zijn Utrechtse hospita dood. Dat weten ze in Langbroek en ze praten er niet graag over. Henk heeft het nooit willen doen. Toen in 1985 in Langbroek een straat naar Gerrit Achterberg werd vernoemd, deed zich bij de onthulling, in het bijzijn van Gerrits weduwe en de nodige hoogwaardigheidsbekleders, een pijnlijk incident voor. Iemand fietste voorbij en schreeuwde: 'Die moordenaar!' Nog steeds zwijgt men maar liever over de dichter, die tien jaar na de moord het gedicht 'Bekering' publiceerde:

Gij hebt het hoog geheim doorbroken, Here Jezus,

tussen ons en den Vader, naar Uw Woord
mogen wij zonder zonde zijn en nieuwe wezens,
wat er ook in ons leven is gebeurd.

Ik deed, van alles wat gedaan kan worden,
het meest misdadige – en was verdoemd.
Maar Gij hebt God een witte naam genoemd,
met die van mij. Nu is het stil geworden,
zoals een zomer om de dorpen bloeit.

En moeten ook de bloemen weer verdorren:
mijn lenden zijn omgord, mijn voeten staan geschoeid.
Uit Uwe Hand ten tweeden maal geboren,
schrijd ik U uit het donker tegemoet.

Aan de Langbroekerdijk, bij de stenen brug, slechts een paar huizen verwijderd van *Klein Jagersteyn*, staat ook boerderij Snellestein, waar Francien van Donseelaar woonde, het meisje met wie Henk elke dag opliep naar school, met wie hij later verkering kreeg en vele jaren gelukkig getrouwd is geweest (zij overleed op 1 januari 2004). Als zij naar school liepen, de Langbroekerdijk uit, kwamen zij langs *Sandenburg*, het grote witte sprookjeskasteel van de familie Van Lynden van Sandenburg, waar Henks vader, ook Hendrik geheten, als koetsier was begonnen. Achter de Oranjerie was Gerrit geboren, in 1905. Daarna was vader Hendrik gaan boeren op *Klein Jagersteyn*. Daar was Henk ter wereld gekomen, en daar had de hooiberg gestaan waar Gerrit, zestien jaar oud, uit gevallen

was. Henk, toen vijf jaar oud, was de enige ooggetuige van de smak geweest. 'Gerrit klapte naar beneden op de stenen. Ik zie hem daar nu nog liggen en ik hoor hem nog kreunen en kermen van de pijn. Het was vreselijk. Die val wordt gerelateerd aan zijn latere levensloop. Zijn hersenen zouden door die val een dreun gekregen hebben waardoor ze niet meer normaal konden functioneren', vertelde hij eens.

De school waar Hendrik en zijn Francien dagelijks naar toe liepen, en die dankzij de inspanningen van vader Hendrik een christelijke school was geworden, stond aan dezelfde brink als de kerk. De school is nu het Hervormd Centrum, en daar is de familie die maandagmiddag bijeengekomen voor het begin van de rouwdienst. Een groot gezelschap: Henk en Francien kregen veertien kinderen, en tot in het vijfde geslacht zijn er nakomelingen. 'Wij leven zoals God het wil', zei Francien toen een kraamzuster na het tiende kind over geboortebeperving was begonnen.

De kerk is oud. Hoge ramen in witte muren. Aan weerszijden staan de hoge banken met de wapens van de vele adellijke families uit de streek. In de muur direct achter de preekstoel bevinden zich twee deuren direct naast elkaar, waar zondags de ouderlingen en diakenen door naar binnen komen. Nu rijden vier dochters van de overledene de baar door de ingang onder de toren naar binnen. Een van hen spreekt een 'in memoriam' uit, een ander leest een gedicht voor van de negentiende-eeuwse predikant J. J. van Oosterzee, verzen over de brief op dorrend blad die de dood hem heeft geschreven, maar die eindigen met de regel: 'En – Dood! Waar blijft uw zegepraal?'

Ook Wim van Amerongen voert het woord. Hij schreef het boek *In de voetsporen van Gerrit Achterberg*, een persoonlijk verslag van zijn zoektocht naar sporen van de dichter in zijn geboortestreek. Henk Achterberg was een van zijn belangrijkste informanten geweest. Via het boek van Van Amerongen heb ik Henk Achterberg leren kennen en sympathie voor hem opgevat. Hij oogde gul en welgemoed op de foto's in Van Amerongens boek. Hij had gevoel en liefde voor taal, wat in de familie veel voorkwam, had hij Van Amerongen 'bijna vergoelijkend' verteld. Hij had zijn vrouw zeer lief gehad. Op zijn zestiende schreef hij een gedicht over dat hij tot aan zijn overlijden als een hommage aan haar boven zijn bed had hangen. 'O goede moeder, sterke boerenvrouw / stil als een zonestraal / verglijdt uw leven. / Gij hoort geen uren slaan. / Uw naam is trouw / en alles wat gij doet, is geven. / Hij heeft veel betekend voor allen die hem hebben gekend, zoveel werd tijdens deze dienst wel duidelijk. Een *pater familias*, een oprecht christenmens,

die een grote lege plaats zal achterlaten in het leven van deze uitgebreide familie.

'En aldaar zal geen nacht zijn'. Deze woorden uit het laatste hoofdstuk van de Bijbel stonden op de rouwkaart en daarover ging de preek van de jonge dominee Barth. Genade, had Henk Achterberg tegen de dominee gezegd, kun je het beste omschrijven als 'gratie met behoud van recht'. God is genadig, niet door aan de zonden voorbij te zien maar ze te straffen in het lijden en de dood van Zijn Zoon. Over het leven is immers een nacht gevallen, de schaduw van de zonde die zich uitstrekt tot de dood. Maar God zal deze nacht verdrijven. Zoals Jezus' eerste komst de gratie heeft gebracht, zo zal Zijn tweede komst het licht van de eeuwige dag brengen. Wij leven tussen die twee komsten in, en nu is het van tweeën één, hebben wij of de nacht van de zonde lief of het licht van God. Henk was een kind van Gods gratie en licht geweest.

Het is koud en grijs, deze maandagmiddag, de in het vooruitzicht gestelde zon, die hier van rijke symbolische betekenis zou zijn geweest, blijft verborgen. Op de dodenakker denk ik aan ds. J. T. (Ko) Doornenbal (1909 – 1975), de vriend van Gerrit Achterberg. Hij groeide op in Doorn en kerkte in zijn jeugd geregeld hier in de Hervormde Kerk van Langbroek (soms ook wel in het oud-gereformeerde kerkje dat verderop langs de provinciale weg staat, wat verworpen een meter of tien van de straatkant af). Ko was ook een boerenzoon, en dichterlijk aangelegd. De Achterbergen en de Doornenballen zijn zelfs verwant. Op de begraafplaats zie ik de grafsteen van Rijk Achterberg en zijn vrouw Marrigje Doornenbal. Marrigje was een zuster van de vader van ds. Doornenbal, Rijk was een neef van de vader van Gerrit en Henk. Doornenbal was bij de begrafenis van Gerrit en sprak het Onze Vader uit in huis en aan het graf, en hij was bij de begrafenis van de oude Hendrik, die samen met zijn vrouw Pietje ook hier op de Langbroekse dodenakker begraven ligt. Ook deze Hendrik werd 93 jaar oud, en 'de winterwind woei koud over het kerkhof met de vele zerken en grafstenen van de oude adellijke en boerengeslachten die hier begraven liggen', schreef Doornenbal in 1968. 'Gerrit Achterberg heeft, vooral in zijn latere jaren, de band die hem met zijn vader verbond steeds nauwer gevoeld, en al vaker vond hij de weg naar de ouderlijke woning *Klein Jagersteyn* aan de Langbroeker Wetering. Het is nu voorbij, zoals zo veel. Huiverende kou over het kerkhof en de grafzerken. "Afgeschreven op een steen".¹ Zelf ligt Doornenbal een kilometer of wat verderop begraven, in Doorn, naast zijn ouders. Henk werd ter aarde besteld in hetzelfde graf als zijn vrouw Francien, naast de

twee kinderen die hen ontvielen.

'De laatste Achterberg', zo noemde Van Amerongen hem in de kerk. Wie zich in de levensloop van Henk verdiept, in zijn gaven van hoofd en hart, vraagt zich bijna als vanzelf af of deze man niet – net als Doornenbal – een leven vertegenwoordigde dat verdwijnt. Een eenvoudig, christelijk leven naar hervormde snit, dat leeft uit gratie en licht en dat vooral gééft. Dominee Barth spreekt over de erfenis van Henk Achterberg. Die moeten we wel ontvangen en niet ver-

kwanselen maar bewaren en ook weer doorgeven. Tot de tweede komst. Misschien nog wel tot in het vijfde geslacht.
B.J. Spruyt, Gouda

Noot

- 1 De woorden 'Afgeschreven op een steen' zijn ontleend aan het gedicht 'Deïsme' van Gerrit Achterberg (VG 922): 'De mens is voor een tijd een plaats van God./ Houdt geen gelijken nog iets bijeen,/ dan wordt hij afgeschreven op een steen.' Kohlbrugge en het Oude Testament (II, slot)

Zorgen over het Midden-Oosten

Op het radio 1 journaal stelde de Midden-Oosten deskundige Bertus Hendriks dat Egypte het centrum vormt van de Arabische wereld. Daargelaten of dit helemaal het geval is, maakt de opmerking duidelijk dat wat er op het ogenblik in Egypte gebeurt, zijn uitstraling zondermeer zal hebben in de hele Arabische wereld. Als het regime van Mubarak ten val komt (en het heeft er alle schijn van dat dit binnenkort gaat gebeuren), wat zullen dan de gevolgen zijn voor Egypte zelf en voor de Arabische wereld? Welke regime's zullen dan nog stevig in het zadel zitten? Het is begrijpelijk dat de Amerikaanse regering zich uiterst terughoudend opstelt. De regering Obama is niet gebaat bij een snelle machtswisseling in Egypte dat sinds de tachtiger jaren van de vorige eeuw een bondgenoot is van Amerika en de vrede met Israël niet in gevaar brengt. De grote vraag is of Egypte na een machtswisseling dat nog zal blijven. Meer concreet: als de Moslimbroederschap, die officieel verboden is, in Egypte de grootste partij gaat worden wat zal daarvan dan het gevolg zijn? De Moslimbroederschap is opgericht in 1928 en heeft als uitdrukkelijk doel de islamisering van Egypte, de invoering van de sharia. Een twistappel in de broederschap is altijd geweest de vraag of bij het nastreven van dit doel geweld gebruikt mag worden. Pas na de mislukte moordaanslag op president Nasser (1954) heeft de broederschap geweld officieel afgezworen. Deze nieuwe opstelling kon later geen genade vinden bij Osama bin Laden, die zich in Saoedi-Arabië heeft laten inspireren door enkele voormannen uit de broederschap, die Egypte uitgezet werden, vanwege betrokkenheid bij de genoemde moordaanslag. Een van zijn

inspiratoren was Said Outb, die evenals zijn broer Mohammed Outb een grote afkeer ontwikkeld had van Amerika. Said heeft jaren in Amerika doorgebracht en er het universiteitswezen bestudeerd. Hij kreeg zo'n aversie tegen de manier van leven in dit land dat hij er enkele boeken over schreef. Zijn optreden markeert het begin van het islamitisch fundamentalisme.

Het is dan ook begrijpelijk dat Amerika en het Westen de recente ontwikkelingen met grote terughoudendheid tegemoet treden. Want ook al zweert de broederschap geweld officieel af en schat men haar aanhang op 20 % van de bevolking, duidelijk is dat zij islamisering van het land op het oog heeft. Wat niet hoopvol stemt, is dat gezaghebbende figuren stellen dat zij de 'opstand' tegen de Amerikanen in Irak, die gepaard ging met terreur daadwerkelijk gesteund heeft. Ook is het duidelijk dat de houding van Egypte tegenover Israël sterk zal veranderen als de Moslimbroederschap de grootste partij in Egypte wordt. En hoe zal de verhouding zijn tot de christenen? Valt bovendien niet te vrezen dat een democratische oplossing van de problemen niet lang in ere zal zijn? En wat als onrust en chaos in Egypte nog meer toenemen? Heeft de recente geschiedenis niet geleerd dat radicale groepen daar goed garen bij spinnen? En last but not least: niet alleen in het Westen volgt men de ontwikkelingen op de voet. Dat gebeurt ook in Iran, waar men hoopt op een soortgelijke revolutie als dit land in de zeventiger jaren kende. Het is te wensen dat de regeringsleiders in Israël en het Westen wijsheid ontvangen om in deze precaire situatie verstandig te handelen!

Dr. H. Klink, Hoornaar

Een belijdende nieuwtestamentische theologie

Sinds het einde van de achttiende eeuw worden Bijbelse theologie en dogmatiek van elkaar onderschei-

den. Met Bijbelse theologie wordt dan niet bedoeld theologie die zich laat normeren door de Schrift. Dat

behoort bij alle terreinen van de theologie als wetenschap het geval te zijn. In dit verband betekent echter Bijbelse theologie het onderzoek van de boodschap van Bijbelboeken en groepen van Bijbelboeken in de historische context waarin die boodschap voor het eerst klonk. Bijbelse theologie staat feitelijk tussen exegetische en dogmatiek in. Bijbelse theologie kan dan weer worden onderscheiden in theologie van het Oude en van het Nieuwe Testament.

Een grote vraag is: is Bijbelse theologie beschrijvend of normatief? Daarnaast is er de vraag: is het feitelijk wel mogelijk? Om bij het tweede te beginnen. Alleen wie de Bijbel als het Woord van God aanvaardt, kan deze vraag bevestigend beantwoorden. Wie dat niet doet, zal geen oog hebben of willen hebben voor de eenheid die ligt achter de veelheid en diversiteit van de Bijbelse getuigenissen. Wie de vraag bevestigend beantwoordt zal de beschrijving van de boodschap van concrete Bijbelgedeelten, Bijbelboeken of groepen van Bijbelboeken nooit kunnen scheiden van het normatieve karakter van die boodschap, ook al wordt in een Bijbelse theologie geen directe actualisatie naar het heden gemaakt.

Vanaf de negentiende eeuw zijn er tal van theologieën van het Oude en Nieuwe Testament verschenen; theologieën die niet alleen academisch van heel verschillend niveau zijn maar die ook qua insteek vaak erg van elkaar verschillen. Heel bekend is de *Theologie des Neuen Testaments* van de Duitse geleerde Rudolf Bultmann. Volgens Bultmann weten wij zo goed als niet van de historische Jezus. De historische Jezus behoort dan ook niet bij de inhoud van de theologie van het Nieuwe Testament maar is er slechts de vooronderstelling van. De inhoud van het Nieuwe Testament wordt door Bultmann op existentialistische wijze geherinterpreteerd. Uitgangspunt is dat wonderen - waaronder de heilsfeiten van de maagdelijke geboorte en de opstanding - niet feitelijk geschied zijn. Bultmann sprak in dit verband van 'Entmythologisierung'. Dat zo de inhoud van het Nieuwe Testament geweld wordt aangedaan en wij in een nieuw dogmatisme terecht komen dat veel en veel kwalijker is dan oude varianten, zal duidelijk zijn.

Gelukkig zijn er ook meerdere theologieën van het Nieuwe Testament geschreven waarbij de auteurs in de lijn van Augustinus niet vanuit het ongeloof maar vanuit het geloof naar begrip zoeken. Een voorbeeld van een dergelijke belijdende nieuwtestamentische theologie is die van de rooms-katholieke geleerde Frank J. Matera, die als hoogleraar van Bijbelse studies is verbonden aan de Katholieke Universiteit van Amerika in Washington. D.C. Matera heeft een hoge opvatting van de Schrift en haar gezag, al gaat hij

– daar volg ik hem niet in – wel mee met de zienswijze dat een aantal brieven die op Paulus naam staan niet door de apostel zijn geschreven. Ten aanzien van Petrus geldt dit voor de tweede brief op diens naam.

Dat neemt niet weg dat ik het lezen van dit boek als een genot heb ervaren. Matera laat zien dat de eenheid van het nieuwtestamentisch getuigenis wordt gevormd door de doorleefde wetenschap dat er slechts zaligheid is door Gods werk in Christus. Als het gaat om het getuigenis van Paulus en Jacobus over de rechtvaardiging, zal geen enkele protestant moeite hoeven te hebben met wat Matera in zijn studie naar voren brengt. Hij laat zien dat Paulus en Jacobus een verschillend taalgebruik hebben. Jacobus waarschuwt tegen een dood geloof. Daarbij is geloof de overtuiging dat God één en Jezus Heere is. Jacobus sluit in zijn brief aan bij het getuigenis van zijn goddelijke broer die Zijn hoorders erop wees dat niet iedereen die Hem als Heere belijdt het koninkrijk der hemelen binnengaat, maar slechts hij die in samenhang daarmee de wil doet van de Vader Die in de hemelen is. Paulus laat zien dat slechts geloof in Christus' Persoon en werk, en geen menselijke inspanningen ons doen delen in de zaligheid en de reden zijn dat wij vrijmoedig tot God kunnen naderen. Dat geloof is echter wel een geloof dat de mens vernieuwt.

Bijzonder instructief vond ik de wijze waarop Matera het laatste Bijbelboek bespreekt. Hij toont aan dat Openbaring 4 tot 22 bedoeld is om de zeven gemeenten, als representatie van de universele kerk, de zekerheid te schenken dat zij inderdaad onbeschadigd uit de grote verdrukking zullen komen, omdat Christus overwint. Zowel de honderdvierenvestigduizend als de grote schare in Openbaring. 7, de twee getuigen in hoofdstuk 11, de vrouw in hoofdstuk 12 en de honderdvierenvestigduizend zijn aanduidingen voor de kerk. Het boek Openbaring maakt ons duidelijk dat wij de Lam en de draak niet beiden kunnen dienen. We kunnen niet zowel bij het nieuwe Jeruzalem als bij Babel behoren. Zeker is dat Babel zal verdwenen en het nieuwe Jeruzalem verschijnen. Alle beloften die nog openstaan worden vervuld als met de wederkomst van Christus het nieuwe Jeruzalem uit de hemel neerdaalt en deze geschiedenis voltooid is. Onderzoek naar de Schrift is nooit voltooid. Verblijdend is echter als Schriftonderzoek in belijdend perspectief plaats vind. Daarvan is de studie van Matera een mooi voorbeeld.

New Testament Theology: Exploring Diversity and Unity door Frank J. Matera, uitgave Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 2007; ISBN 978-0-664-23044-9; pb. 485 pp.; prijs \$ 49,95.

P. de Vries, Waarder